

REAKTUALIZACIJA KONCEPTA MEĐUMORJA (INTERMARIJUMA) I POLOŽAJ SRBIJE

Dušan Proroković¹

Apstrakt: Koncept Međumorja (Intermarijuma) je intenzivno razmatran tokom prve polovine XX veka, pre svega od strane poljskih političara, ali i u okrilju institucija Velike Britanije i SAD. Cilj povezivanja država između Baltičkog, Jadranskog i Crnog mora trebalo je da bude stvaranje nove ravnoteže snaga u Evropi i uspešno odupiranje država u ovom geografskom pojasu Nemačkoj na zapadu i Rusiji (Sovjetskom Savezu) na istoku. Od 2015. godine prisustvujemo reaktualizaciji ove ideje kroz Inicijativu tri mora. Srbija, iako geografski pripada Međumorju, nije deo ove nove integracije, pa je neophodno analizirati ukupni položaj i moguće postavljanje. Rad se sastoji iz pet delova. Prvi je uvodni deo i u njemu se kratko opisuje proces reaktualizacije koncepta od 2015. do 2017. godine. U drugom delu je predstavljena istorija razvoja koncepta u XX veku. Treći deo posvećen je Inicijativi tri mora i ciljevima oko kojih se okupljaju države centralne i istočne Evrope u novom savezu. U četvrtom delu se analizira položaj Srbije u odnosu na Inicijativu tri mora, a peti deo su zaključna razmatranja.

Ključne reči: Međumorje, Inicijativa tri mora, centralno-istočna Evropa, energetska bezbednost, *Via Carpatia*, Srbija.

UVOD

U avgustu 2015. godine novoizabrani predsednik Poljske Andrzej Duda (Andrzej Duda) je u svom inauguracionom govoru istakao je neophodnost čvršćeg povezivanja centralnoevropskih država po modelu koncepta Međumorja (Intermarium). Još tokom predizborne kampanje Duda je isticao važnost ovog

---

¹ Dušan Proroković, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail: dusan@diplomacy.bg.ac.rs

Rad predstavlja deo naučnog i istraživačkog angažovanja na projektu "Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti" (br. OI179029, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

projekta, a posle njegovog izbora to postaje i zvanična spoljnopolitička inicijativa Poljske.² Godinu dana kasnije u Dubrovniku je organizovan prvi samit lidera država Međumorja koji je okupio predsednike Hrvatske, Mađarske, Poljske, Bugarske, Litvanije i Slovenije, kao i ministre ili zamenike ministara spoljnih poslova Austrije, Češke, Estonije, Letonije, Rumunije i Slovačke. Predsednica Hrvatske Kolinda Grabar-Kitarović je u ime domaćina naglasila kako „prostor između Jadranskog, Baltičkog i Crnog mora predstavlja krvotok Evrope“.³ Ovaj region obuhvata 28% teritorije EU, u njemu živi 22% populacije ove integracione celine i proizvodi se oko 10% bruto društvenog proizvoda. „U fokusu diskusija su bila pitanja energetske saradnje, a posebno pitanja energetske diverzifikacije i smanjivanja energetske zavisnosti. Prema tvrdnjama predsednice Hrvatske neophodno je 50 milijardi evra kako bi se nadomestili trenutni nedostaci.“⁴ Pored energetike, učesnici skupa su se još dotakli i tema demografskog pada u zemljama centralne i istočne Evrope, kao i migrantske krize koja je u tom trenutku eskalirala. Uz dodatak da će ubuduće okupljene države koordinirati i svoje strategije koje se tiču izgradnje saobraćajne infrastrukture, ovo je podvučeno i u završnoj deklaraciji pod nazivom „Inicijativa tri mora“⁵.

U julu 2017. godine u Varšavi je održan drugi samit, na kom je pored predstavnika dvanaest navedenih država učestvovao i predsednik SAD Donald Tramp (Donald Trump). Tom prilikom je naglasio da su SAD „najjači saveznik i najčvršći partner ove inicijative.“⁶ „Glavni cilj samita je da se započne sa izradom planova za sprovođenje inicijative kojom će se povećati saradnja u trgovini, energetici i izgradnji infrastrukture zemalja članica EU iz centralne i istočne Evrope.“⁷ Jedan od zaključaka bio je i da se novi samit organizuje u Bukureštu u leto 2018. godine. Inicijativa tri mora se postepeno institucionalizuje, ona postaje nova sub-integraciona celina na evropskom kontinentu i očigledno je da će imati snažnu podršku SAD. S obzirom na činjenicu da (za sada) ovaj novi savez okuplja samo članice EU iz istočnog dela Evrope (simptomatično je da su, osim Austrije,

² Matteo Cazzulani, „Duda’s mission: recover Pilsudski’s Intermarium and Giedroyc’s commitment to Ukraine“, *Geostrategy*, 29 May 2015, <https://geostrategy.org.ua/en/komentari-ta-ocinki/item/800-misiya-dudi-povernennya-do-kontseptsiji-mizhmor%E2%80%99ya-yuzefa-pilsudskogo-ta-ideyi-ukrayinsko-polskoyi-spivpratsi-ezhi-gedroytsya>

³ „The Three Seas Initiative: Central and Eastern Europe takes charge of its own destiny“, *Visegrad Post*, 28 AUG 2016, <https://visegradpost.com/en/2016/08/28/the-three-seas-initiative-central-and-eastern-europe-takes-charge-of-its-own-destiny/>

⁴ *Ibidem*

⁵ „The Joint Statement of The Three Seas Initiative“, Dubrovnik, 15. August 2016, str. 1.

⁶ Joseph Babel, „Three Seas Initiative for Eastern Europe“, *The European Institute*, July 2017, <https://www.europeaninstitute.org/index.php/ei-blog/305-july-2017/2233-three-seas-initiative-for-eastern-europe-8-2>

⁷ *Ibid.*

sve ostale države bile deo Istočnog bloka tokom hladnoratovskog perioda) postavlja se pitanje kako će se to odraziti na ukupni položaj Srbije, odnosno: kako bi Srbija trebalo da se postavi prema ovoj inicijativi?

ISTORIJA RAZVOJA IDEJE MEĐUMORJA U XX VEKU

Ideja o čvršćem povezivanju istočnoevropskih država i naroda po vertikali sever-jug, od Baltika do istočnog Mediterana (bilo da se kao deo ovog prostora posmatra akvatorija Crnog mora ili akvatorija Jadranskog mora) u svakom pogledu se zaokružuje u prvoj polovini XX veka i vezuje se za poljsku političku elitu, mada njene korene treba tražiti u ranijim istorijskim periodima.⁸ Još u intervalu od XIV do XVI veka poljski vladari iz dinastije Jagelonaca sebe vide kao „najseverniji bedem katoličanstva“ utešjen između pravoslavne Rusije sa istoka i nemačkih protestantskih država sa zapada. Poljsko-litvanski savez uspešno je odolevao geopolitičkim pritiscima sa obe strane i upravo ima ulogu koju najpre apostrofira Jozef Pilsudski (Józef Klemens Piłsudski, 1867–1935), a zatim je razrađuje i dugogodišnji šef poljske diplomatije u međuratnom periodu Jozef Bek (Józef Beck, 1894–1944).

Karta 1: Međumorje prema predlogu Jozefa Beka

Međutim, koncepcije koje nude Pilsudski i Bek se razlikuju. Dok Bek zagovara „minimalističku varijantu“, Pilsudski je okrenut ka „maksimalističkoj“. Prva podrazumeva stvaranje takozvane „Treće Evrope“, što uključuje strateško povezivanje Poljske, Mađarske i Rumunije i autor ga iznosi sredinom tridesetih

⁸ Pogledati: Jerzy Kłoczowski, „Actualité des grandes traditions de la cohabitation et du dialogue des cultures en Europe du Centre-Est“, in: *L'héritage historique de la Res Publica de Plusieurs Nations*. Towarzystwo Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin, 2004, pp. 29–30.

godina XX veka⁹. Bek još razmišlja i o Jugoslaviji kao mogućem savezniku. Druga varijanta je deset godina „mlađa“ i podrazumeva okupljanje država centralno-istočne Evrope (*Europa Srodkowo-Wschodna*) koja obuhvata Finsku, Litvaniju, Letoniju, Estoniju, Poljsku, Belorusiju, Ukrajinu, Čehoslovačku, Mađarsku, Rumuniju i Jugoslaviju (odnosno tadašnju Kraljevinu SHS). U ovom slučaju Poljska bi predstavljala i geografsko središte, te bi njena uloga bila najznačajnija.¹⁰ Obe ideje se razvijaju u iznudici, zbog toga što lideri Poljske zaziru od jačanja nacističke Nemačke na zapadu i komunističkog Sovjetskog Saveza na istoku, kao i zbog njihovog političkog približavanja u međuratnom periodu. Grupisanje svih zemalja koje su geografski između Berlina i Moskve se vidi kao rešenje. Problem celog koncepta je što se istovremeno ne nagoveštava kako do tog rešenja stići. Šta je najmanji zajednički sadržalac u politikama tih država da bi se one okupile u jednom savezu? Razlike između država, bilo da se posmatra minimalistička ili maksimalistička varijanta su tolike, da se u mnogim stvarima čine i nepremostivim. Različita su strateška opredeljenja, anticipiranje izazova, rizika i pretnji, nivoi razvoja, struktura privrede i socijalna stratifikacija. Teško je odrediti šta bi mogao predstavljati čvrst razlog njihovog okupljanja u jedan blok.

Karta 2: Međumorje prema predlogu Jozefa Pilsudskog

Ipak, i pored uočljivih nedostataka, ideja Međumorja (*Międzymorze*) dobija podršku SAD i Velike Britanije, koje je razmatraju četrdesetih godina XX veka, tokom Drugog svetskog rata, a u cilju posleratnog uređenja ovog dela Evrope. Cilj Velike Britanije i SAD je da se formira „geopolitički klin“ između Nemačke i

⁹ Marek Kornat, „The Polish Idea of ‘The Third Europe’ (1937-1938): A Realistic Concept or an Ex-Post Vision?“, *Acta Poloniae Historica*, No. 103, 2011, pp. 101-126.

¹⁰ Oskar Halecki, *The Limits and Divisions of European History*, Sheed & Ward: London and New York 1950, chapter VII.

Sovjetskog Saveza, ali i da se, u skladu sa idejama koje je promovisao Halford Makinder (Halford Mackinder) dve decenije ranije na takav način izoluje geopolitički Heartland koji kontroliše zvanična Moskva. Ideje koje dolaze iz Varšave su u potpunosti kompatibilne sa krilaticom atlantističke talasokratske geopolitike koju definiše Makinder: „ko vlada istočnom Evropom vlada Srcem sveta; ko vlada Srcem sveta vlada Svetskim ostrvom; ko vlada Svetskim ostrvom, vlada čitavim svetom.“¹¹. Borba za kontrolu globalnih tokova (političkih i ekonomskih) i dominaciju svetskom politikom vodi se i u centralno-istočnoj Evropi, pa je zbog toga ovaj geografski prostor od velikog značaja za SAD i Veliku Britaniju. Zato, uz podršku britanskog Forin ofisa (Foreign office), 1942. godine predsednik Vlade Poljske u egzilu Vladislav Sikorski (Władysław Sikorski, 1881–1943) uspostavlja prve kontakte sa predstavnicima grčkih i jugoslovenskih vlasti u emigraciji, a nedugo zatim vlada takozvane „Poljske tajne države“ (*Polskie Państwo Podziemne*) predlaže formiranje posleratne Centralnoevropske federacije. Ova federacija bi zauzimala prostor koji se predlaže u maksimalističkoj varijanti Međumorja, bez Finske i teritorija koje bi ostale u sastavu Sovjetskog Saveza (Ukrajina i Belorusija).¹² Godinu dana kasnije na sličnu temu se razmišlja i u američkim institucijama, te se razmatra mogućnost stvaranja „velike političke konfederacije“ u koju bi ulazili Čehoslovačka, Mađarska, Austrija, Jugoslavija, Bugarska, Rumunija i Grčka, a moguće i Turska. Za Poljsku su moguća rešenja i da postane deo ove celine, ali i da ostane van nje, kao jedan od strateških partnera SAD.¹ Ova integraciona celina imala bi zajedničku spoljnu politiku i odbranu, a po mogućstvu bi se razvijali još neki elementi koji bi jačali „zajedništvo“.

Dogovorima na Jalti i u Teheranu faktički se odustaje od ovih namera, a posleratna dešavanja i odlučan nastup Sovjetskog Saveza utiču da se koncept Međumorja može realizovati samo unutar Istočnog bloka. Posle 1948. godine i izbacivanja SFR Jugoslavije iz Kominterne pojavljuje se nekoliko suštinskih prepreka, a to je još uočljivije posle zahlađivanja odnosa na relaciji Moskva–Tirana 1956. godine. Naime, „sovjetska kontrola“ centralno-istočne Evrope nije obuhvatala i obalu Jadranskog mora, pa se koncept Međumorja odnosio na teritoriju između Baltičkog mora na severu i Crnog mora na jugoistoku. Ovo je bila nova varijanta ali, kako se pokazalo, potpuno atipična. Saradnja Poljske, Čehoslovačke, DR Nemačke, Mađarske, Rumunije i Bugarske nije zavisila od njihovih inicijativa niti se oblikovala prema regionalnoj političkoj dinamici, već je programirana od strane Sovjetskog Saveza, kao nesumnjivo najmoćnijeg i najznačajnijeg partnera u Istočnom bloku. Sama ideja Međumorja je, međutim, iznikla sa ciljem da se države

¹¹ Halford Makinder, *Demokratski ideali i stvarnost*, Metaphysica, Beograd, 2009, str. 82-83.

¹² Józef Garliński, „The Polish Underground State 1939-1945“, *Journal of Contemporary History*, Vol. 10, No. 2, April 1975, pp. 219–259.

¹³ Pavel Lukáč, „Neznámy stredoeurópsky federalista“, *Historická revue*, 4/2000, r. XI, Bratislava, 2000, str. 14-15.

u ovom geografskom pojasu osiguraju od nemačke i sovjetske (ruske) dominacije, da vode samostalnu politiku i tako štite sopstvene interese, te se zbog toga i ovaj istorijski period ne može posmatrati kao vreme razvoja ove ideje. Vodeći se istim razlozima, ni poslehladnoratovski period se ne može posmatrati u ovom kontekstu, pošto su države Međumorja bile ili deo EU i NATO, ili je većina njih težila tom statusu. Višegradska grupa, koja je formirana 1993. godine, imala je prevashodnu funkciju da očuva stabilnost na prostoru četiri (najpre tri, ali posle raspada Čehoslovačke četiri) postkomunističke države, ali se ona tokom godina transformisala i mogla bi odigrati ulogu „nukleusa” nekog „novog Međumorja”. Ipak, ni sama Višegradska grupa ne može biti dovoljna da se koncept Međumorja ostvari, pošto samo jedna država iz ove grupe izlazi na Baltičko, a nijedna na Crno i/ili Jadransko more. Tek sa Inicijativom tri mora se u potpunosti reaktualizuje koncept Međumorja, taj proces započinje 2016. a svoj nešto dinamičniji razvoj nastavlja godinu dana kasnije.

INICIJATIVA TRI MORA: NOVI SADRŽAJ ZA STARI KONCEPT MEĐUMORJA

Impuls obnovi koncepta Međumorja daje poljski predsednik Andžej Duda, a u tome ga najpre prati predsednica Hrvatske Kolinda Grabar-Kitarović. Poljska i Hrvatska se, tako, javljaju kao inicijatori novog (starog) integracionog procesa na teritoriji centralno-istočne Evrope. Međutim, vrlo brzo se ispostavlja da ključnu ulogu u svemu ovome imaju SAD. Američki predsednik Donald Tramp prisustvovao je drugom samitu „Inicijative tri mora“ u Varšavi svega nekoliko dana pre održavanja samita G-20 u Hamburgu 2017. godine. Predsedavajući Centra za međunarodnu bezbednost Atlantskog saveta (*Atlantic Council's Brent Scowcroft Center on International Security*) general Džejms Džons (Gen. James L. Jones) ističe da je to „transatlantski projekat koji ima geopolitičke, geostrateške i geoekonomske implikacije“ čijim ostvarivanjem će biti „ojačana čitava transatlantska zajednica“. On još dodaje i da „u svetlu upotrebe energije kao oružja od strane Rusije, Inicijativa tri mora treba da posluži kao projekat koji bi objedinio evropsku energetska infrastrukturu na području između Baltičkog, Jadranskog i Crnog mora i zbog toga mora da bude strateški prioritet za američku administraciju“.¹⁴

---

¹⁴ Rachel Ansley, „Making the Three Seas Initiative a Priority for Trump”, *Atlantic Council*, May 3 2017, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/making-the-three-seas-initiative-a-priority-for-trump>

Karta 3: Inicijativa tri mora

U zajedničkom saopštenju sa samita iz Dubrovnika pitanje energetske bezbednosti stavljeno je na prvo mesto, a na Varšavskom samitu su već razmatrana dva konkretna infrastrukturna projekta. Prvi je razvoj energetske infrastrukturne mreže koja bi povezivala Hrvatsku na jugu i Poljsku na severu. Konkretno, ovo se odnosi na izgradnju terminala za tečni naftni gas na Krku i njegovo povezivanje cevovodima sa postojećom stanicom za istakanje ovog energenta na poljskoj obali Baltičkog mora u Svinoujščju (*Świnoujście*). Time bi se uspostavila jedinstvena mreža za trgovinu tečnim naftnim gasom na tržištu centralno-istočne Evrope, čime bi bila smanjena zavisnost od ruskog zemnog gasa. Jednostavno, „cilj Inicijative tri mora je da se ujedini dvanaest zemalja Evropske unije u centralnoj i istočnoj Evropi stvaranjem infrastrukture po vertikali sever-jug u sektoru energetike, telekomunikacija i transporta. Iako ovaj potez nije direktno uperen protiv Rusije, inicijativa jeste osmišljena da ublaži snažni pritisak Kremlja u evropskom energetske sektoru“¹⁵. Zbog toga je veliki deo drugog samita Inicijative bio posvećen ovom projektu, a navedeno je i da se njegov završetak očekuje do 2020. godine.

---

¹⁵ Ibid.

Karta 4: Predviđena trasa autoputa „Via Carpatia“¹⁶

Drugi projekat je izgradnja auto-puta „Via Carpatia“ od litvanske Kłapejde do grčkog Soluna, čime bi po prvi put u istoriji bili spojeni krajnji sever i jug Međumorja ovakvom saobraćajnicom. Ipak, iako je jedan deo samita posvećen ovom projektu, radi se o staroj ideji, koja je razrađivana detaljno još od 2006. godine kada je potpisan memorandum između ministara saobraćaja Poljske, Slovačke, Mađarske i Litvanije¹⁷. Četiri godine kasnije inicijativi su se pridružila i nadležna ministarstva Rumunije, Bugarske i Grčke. U najvećoj meri trase projektovane saobraćajnice prate trase drugih pan-evropskih koridora kako bi se smanjili troškovi izgradnje, ali nije izvesno ko bi ovaj projekat finansirao i da li bi investicija (u svakom pogledu pozamašna) bila isplativa. Posmatrajući

¹⁶ Preuzeto sa: *Center for Transport Strategies*, http://en.cfts.org.ua/news/via_carpathia_pan_european_highway_to_branch_to_ukraine

¹⁷ Wiesław Matwiejcsuk, Mariusz Gorustowicz, „Strategia rozwoju infrastruktury komunikacyjnej w regionie północno-wschodniej Europy”, *Economy and Management*, No. 1/2011, 2011, str. 31. (24-35).

ekonometrijske parametre možemo zaključiti kako navedene zemlje (izuzimajući Austriju) kaskaju za zapadnoevropskim članicama EU, te da su njihovi najvažniji spoljnotrgovinski partneri Nemačka i Italija (za baltičke države to su u određenoj meri i skandinavske zemlje Švedska i Finska). U ovom trenutku je teško proceniti da li bi izgradnja auto-puta doprinela većoj razmeni između, na primer, Estonije i Bugarske, te da li bi se takav infrastrukturni projekat odrazio na dinamičnije stope rasta bruto društvenog proizvoda u zemljama Međumorja. Kada bi se na ovo pitanje gledalo iz ugla tekućih ekonomskih tokova, verovatniji odgovor bi bio da su državama Međumorja potrebni novi transportni koridori ka zapadnoevropskim tržištima, po dijagonalama severoistok-zapad i jugoistok-zapad, a ne po vertikali sever-jug. U svakom slučaju, o izvodljivosti ovog projekta, njegovim implikacijama i korisnosti se može više diskutovati kada budu poznati novi detalji.

Za sada, sadržaj koji treba da okupi države Međumorja jeste pre svega energetska bezbednost, odnosno smanjivanje energetske zavisnosti od Rusije. Posle eskalacije sukoba u Ukrajini američka spoljna i bezbednosna politika je nesumnjivo dugoročno orijentisana ka istiskivanju ruskih uticaja iz svih evropskih zemalja, a ovo je jedna od tačaka koja može predstavljati najmanji zajednički sadržalac za saradnju unutar Međumorja. Prema proceni „Stratfora“ dalje insistiranje na konceptu Međumorja je neizbežno, pošto će ukrajinska kriza trajati. Podrškom ovoj integraciji SAD učvršćuju svoje strateško prisustvo i mogu da se bore protiv Rusije. Takođe, na takav način se „signalizira Rusima da šta god da se dogodi u Ukrajini njih čeka sledeća linija država koja će braniti interese Alijanse (NATO, prim.aut.)“¹⁸.

Ipak, i pored zainteresovanosti SAD, što se tiče ostalih potencijalnih „tačaka spajanja“ unutar Međumorja, one se slabo naziru, pošto je malo zajedničkih političkih interesa koji povezuju ovih dvanaest država, a neke od njih karakteriše i duga istorija međusobnih sukobljavanja i brojnih nerazrešenih problema (u prilog ovoj tezi može se navesti poslednji u nizu koji se tiče nesporazuma između Hrvatske i Slovenije o razgraničenju u Piranskom zalivu). U analizi dometa Inicijative tri mora i pozicioniranju Hrvatske unutar ove integracije Davor Dijanović navodi da je ona važna zbog slanja snažne političke poruke Nemačkoj i Francuskoj, vodećim zemljama kontinentalne Evrope: „Prije svega, projekt triju mora predstavlja adekvatan odgovor na osovinu Berlin–Pariz koja se zalaže za centraliziranu Europu *više brzina*, gdje bi zemlje bivšega socijalističkog bloka imale podređen položaj. Zemlje ove inicijative, a posebno Poljska i Mađarska, nasuprot federalističko-centralističkom načelu jasno afirmiraju suverenističko načelo, tj. zalažu se za Europu kao zajednicu slobodnih i ravnopravnih naroda i država.“¹⁹

¹⁸ „Washington Returns to a Cold War Strategy“, *Stratfor*, Jan 27 2015, <https://worldview.stratfor.com/article/washington-returns-cold-war-strategy#axzz3PvfxlbLw>

¹⁹ Davor Dijanović, „Zahvaljujući Kolindi, Hrvatska nakon Tuđmana opet ima vanjsku politiku“, *Direktno*, 09.07.2017, <https://direktno.hr/kolumne/zahvaljujuci-kolindi-hrvatska-nakon-tudmana-opet-ima-vanjsku-politiku-91337/>

Ukoliko Nemačka i Francuska ne žele da prihvate zemlje „nove Evrope“ kao ravnopravne partnere, onda će ove, uz pomoć SAD, jačati svoje međusobne veze. Takođe, isti autor konstatuje i da energetska povezivanje u okviru Međumorja nije upereno samo protiv Rusije, već i protiv Nemačke, odnosno „rusko-nemačke gasne osovine“: „Kako bilo, izgradnjom LNG terminala na Krku, koji će se spojiti s već izgrađenim terminalom u Poljskoj, stvorit će se alternativa plinskoj osovini Moskva-Berlin, jer izgradnjom novoga ruskog plinovoda Sjeverni tok 2 Njemačka bi postala glavni distributer ruskog plina u Europi te bi se stvorio svojevrsni rusko-njemački monopol na opskrbu prirodnim plinom. Izgradnja LNG terminala na Krku dovela bi do diverzifikacije opskrbe energentima te bi predstavljala alternativu navedenom rusko-njemačkom monopolu. A s obzirom na to da je povezivanje Rusije i Njemačka *noćna mora* angloameričke škole geopolitičkog mišljenja, jasno je da Sjedinjene Države snažno podupiru LNG terminal na Krku. Osim straha od rusko-njemačke suradnje tu je, dakako, i trenutni ekonomski motiv SAD-a da zemlje unutar inicijative tri mora zamjene tradicionalne opskrbljivače plinom (uz Rusiju tu su Norveška i Alžir) i krenu uvoziti američki plin. Europa bi time dobila veću energetska sigurnost jer bi postojalo više izvoznika plina. Pritom treba napomenuti da je ruski plin jeftiniji, no zemlje kao Poljska spremne su plaćati i veću cijenu kako bi postigle energetska neovisnost od strane Rusije.“²⁰ Imajući u vidu odlične rusko-nemačke energetske odnose, koji su ostali neporemećeni i pored pogoršavanja političkih odnosa posle eskalacije ukrajinske krize (završen je gasovod „Severni tok“, a zatim se počelo sa izgradnjom njegovog drugog kraka), ovakav zaključak deluje logičan. Inicijativa tri mora treba da posluži državama centralne i istočne Evrope i da bi se smanjio uticaj Rusije, ali i da one da poboljšaju svoj ukupni položaj unutar EU a to se, između ostalog, postiže i oslanjanjem na SAD kako bi se amortizovali pritisci Nemačke i Francuske. Zbog toga se Inicijativa brojnim posmatračima čini teško ostvarljivom, pošto su Nemačka, Francuska i Italija vrlo osjetljive na takve pokušaje i u svakom pogledu treba očekivati da će im se odlučno suprotstaviti.²¹

SRBIJA I INICIJATIVA TRI MORA

Za razliku od „maksimalističke varijante“ koncepta Međumorja koja je uključivala jugoslovenski prostor (mada treba dodati i da je u „minimalističkoj opciji“ Jugoslavija sagledavana kao potencijalni saveznik), kao i potonjih varijacija o kojima tokom Drugog svetskog rata razmišljaju stratezi u Velikoj Britaniji i SAD, Inicijativa tri mora ne obuhvata sve države nastale raspadom SFR Jugoslavije. Zapravo, u nju su uključeni samo Hrvatska i Slovenija, dok su Srbija, BiH,

²⁰ Ibid.

²¹ Matteo Cazzulani, „Duda’s mission: recover Pilsudski’s Intermarium and Giedroyć’s commitment to Ukraine“, op. cit.

Makedonija i Crna Gora izostavljene. Izostavljena je i Albanija sa balkanskog, te Moldavija sa sovjetskog prostora. Razlog je jednostavan: prilikom organizovanja ovog saveza ustanovljen je kriterijum: članice Inicijative mogu biti samo države koje su u EU. Ostaje otvoreno pitanje: da li će države iz centralno-istočne Evrope koje će se (potencijalno) pridruživati EU automatski sticati članstvo i u Inicijativi tri mora? O tome nije bilo reči na prethodna dva samita. Dva do sada predstavljena projekta ne uključuju nijednu zemlju mimo već definisanog geografskog okvira, te je otuda i upitno da li i unutar Inicijative tri mora postoji namera da se širi kao novim članicama.

Prva stvar, važna za definisanje stava Srbije povodom Inicijative tri mora, jeste da zvanični Beograd u ovaj novoformirajući savez niko nije ni zvao. Srbija nije članica EU, samim tim i ne ispunjava osnovni uslov da postane deo „novog Međumorja“. Drugo, prezentovani planovi o uspostavljanju jedinstvene gasovodne mreže po istočnoevropskoj vertikali od Krka do Svinoujšća nisu kompatibilni sa strategijama osiguravanja energetske bezbednosti Srbije. Zajedno sa Bugarskom, Rusijom i Mađarskom od 2007. godine državni organi Srbije su intenzivno radili na realizaciji projekta „Južni tok“. Tako bi Srbija ne samo dugoročno osigurala snabdevanje gasom direktnim povezivanjem sa izvoristima, već bi postala i tranzitna zemlja, te bi njen geostrateški značaj porastao. Pod pritiskom EU i SAD ovaj projekat je obustavljen u decembru 2014. godine, ali je zato dogovorom Rusije i Turske izgrađen „Turski tok“ (korišćenjem dela infrastrukture već izgrađene za „Južni tok“). U februaru 2016. godine najavljena je i izgradnja gasovoda „Posejdon“, koji bi povezivao Rusiju, Grčku i Italiju (dnom Crnog mora i preko teritorije Turske), a koji bi bio zamena za jedan krak projektovanog gasovoda „Južni tok“²². Od saopštavanja odluke o suspendovanju izgradnje gasovoda „Južni tok“ srpske vlasti pokušavaju da se uključe u projekat „Turski tok“, a ideja o „Posejdonu“ im takođe ide u prilog, pošto to predstavlja još jednu mogućnost. Srbija je, dakle, orijentisana na direktno povezivanje sa ruskim proizvođačima, a odlični politički odnosi između Beograda i Moskve utiču da se o toj ideji razmišlja i na ruskoj strani. U tom kontekstu, za Beograd nova gasovodna infrastruktura koja se gradi po vertikali Međumorja nije deo rešenja, već konkurentski projekat koji može (trajno?) odložiti ambicije Srbije da postane tranzitna zemlja i distributivno čvorište na energetskej mapi jugoistočne Evrope. Umesto da prodaje ruski gas Hrvatskoj, Srbija bi bila prinuđena da uvozi tečni naftni gas (američki, katarski ili od nekih trećih proizvođača) iz Hrvatske, uz parteći gubitak potencijalnih tržišta u BiH, Crnoj Gori i Albaniji. Takođe, kako je već navedeno, tečni naftni gas je dva do tri puta skuplji od zemnog gasa (u zavisnosti od sezonskih kretanja i potražnje na tržištu energenata), pa se postavlja i pitanje zbog čega bi potrošači u Srbiji trebalo da plaćaju višu cenu?

---

²² Dušan Proroković, „The Geographical Position of the Balkans in relation to the Energy security of continental Europe: one route for several gas pipeline project“, Serbian Science Today, Vol. 1, No. 1, 2016, str. 83-87. (80-89).

Treće, iz ugla Srbije je i saobraćajni koridor „Via Carpatia“ konkurentski projekat koridoru X (koji povezuje sever i jug zemlje), a delimično i koridoru VII (od Beograda ka Baru).²³ Umesto da se transport od Turske i Grčke ka srednjoevropskim i zapadnoevropskim zemljama odvija preko srpskih autoputeva, on će biti delimično (ili u potpunosti) preusmeren na novu saobraćajnicu. Četvrto, uočljivo je da Inicijativa tri mora ima izraženu geopolitičku dimenziju, te da je usmerena protiv Rusije. Unapređenje odnosa sa Rusijom je jedan od prioriteta spoljne politike Srbije, a to bi u velikoj meri bilo nemoguće ulaskom u ovu integracionu celinu. Peto, pored toga što je geopolitički orijentisana protiv Rusije, Inicijativa tri mora treba da posluži i za vršenje pritiska istočnoevropskih članica EU na Nemačku, Francusku i Italiju kada se otvori rasprava o budućnosti evrointegracija. U ovom trenutku je nemoguće pretpostaviti kakve posledice to može proizvesti, ali se u svakom slučaju može konstatovati da je jedan od scenarija i dramatično pogoršavanje odnosa na ovim relacijama (odnosi između Nemačke i Poljske su tokom 2017. godine do te mere pogoršani, da još od raspada Istočnog bloka nisu bili na nižem nivou). S obzirom da je jedan od spoljnopolitičkih prioriteta Srbije punopravno članstvo u EU, za šta je neophodna podrška vodećih država ovog saveza, kao i da su najveći spoljnotrgovinski partneri Nemačka i Italija, veliki rizik kako po političke, tako i po ekonomske interese predstavljao bi ulazak u nepotrebnu konfrontaciju sa Berlinom i Rimom (posledično i sa Parizom). Naposletku, šesto: pored toga što je Inicijativa tri mora orijentisana na istiskivanje ruskog uticaja iz Međumorja i vršenje političkog pritiska na tri vodeće članice EU, simptomatično je i da se ona u svom geografskom opsegu delimično poklapa sa kineskom inicijativom „16+1“. Posmatrano iz tog ugla, deluje i da Inicijativa tri mora predstavlja američki odgovor na „16+1“. Unutar kineske inicijative Srbija ima zapaženo mesto i igra značajnu ulogu, što se manifestuje i na političkom planu.²⁴ Ukoliko se Inicijativom tri mora narušavaju uspostavljena pravila saradnje unutar „16+1“ to predstavlja prvorazrednu pretnju po dugoročne ekonomske interese Srbije.

ZAKLJUČAK

Koncept Međumorja (Intermarijuma), koji je izazvao dosta pažnje u akademskim i političkim krugovima u međuratnom periodu (tokom dvadesetih i tridesetih godina XX veka), ponovo je reaktualizovan 2015. godine. Bilo je potrebno samo dve godine da ovaj savez od početne ideje preraste u institucionalizovanu (sub)integracionu celinu. Na samitu u Varšavi definisana su dva zajednička

²³ Душан Пророковић, Милорад Перовић, „Стратешки коридори и цевоводи и њихов утицај на геоекономски положај балканских држава“, *Национални интерес*, X, vol. 18, бр. 3/2013, стр. 105-133.

²⁴ Душан Пророковић, „Геоекономски аспекти кинеске концепције ОБОР и позиција Србије, Црне Горе и БиХ“, *Национални интерес*, XII, vol. 26, бр. 2/2016, стр. 35-58.

(mega)projekta na kojima bi države članice trebalo da se angažuju i dobijena je snažna podrška SAD. Novo približavanje različitih država unutar Međumorja trebalo bi da se odigrava, pre svega, kroz zajedničko rešavanje pitanja energetske bezbednosti i smanjivanje zavisnosti od Rusije, a zatim i izgradnjom novih saobraćajnica za povezivanje po vertikali sever-jug. Ipak, ostaje nekoliko otvorenih pitanja vezanih za reaktualizaciju Međumorja. Prvo: da li su navedeni projekti mogli biti realizovani i u postojećim institucionalnim aranžmanima, pre svega kroz mehanizme EU? Drugo: koliko su isplativi? Odnosno: da li su države Međumorja spremne da energente plaćaju skuplje zarad diverzifikacije? Treće: kako će se koncept Međumorja, podržan od strane SAD, uskladiti sa kineskim konceptom „16+1” u kom zemlje centralno-istočne Evrope već učestvuju? Na kraju i – četvrto: koliko su države Međumorja spremne na sukobljavanje sa Rusijom (direktno ili indirektno, hibridno ili asimetrično, svejedno) pošto je karakter ovog saveza ekstremno antiruski?

U zavisnosti od toga kako se odgovori na ova pitanja budu formulisali, takva će biti i sudbina ove integracije. Naime, iako su u savez uključene samo članice EU delimično se primećuje i da ceo koncept može biti usmeren protiv opstanka EU. Države centralno-istočne Evrope ne žele podređen položaj unutar EU niti prihvataju ideju o „Evropi u više brzina”, a kako bi smanjile pritisak Nemačke (i donekle Francuske), koriste udruživanje unutar Međumorja i spoljnopoličko oslanjanje na SAD (ovo je pre svega vidljivo u pozicioniranju Poljske). Takođe, za sada se ne nazire ko će investirati u dva definisana projekta, pre svega zbog toga što nije jasno koliko su oni isplativi. Da li će to činiti same države Međumorja novim zaduživanjima ili očekuju neku vrstu pomoći SAD nije do kraja jasno. Priča o diverzifikaciji lepo zvuči, ali se previđa da je tečni naftni gas dva do tri puta skuplji od zemnog gasa. Isto kao što, barem za sada, nije poznato kakvi će efekti izgradnje novog transportnog koridora biti za privrede država Međumorja. Pored toga, po mnogo čemu ove okupljanje država Međumorja podseća na inicijativu „16+1”, samo je sponzor prve iz Vašingtona, a druge iz Pekinga. S obzirom na tekuću transformaciju strukture svetskog političkog sistema ka multipolarnosti, te sve izrazitija sučeljavanja SAD i Kine, teško je očekivati da će jedna država moći da se pozicionira kao poželjan partner za obe velike sile. Pre se može dogoditi da oba koncepta nastave sa radom, ali da SAD i Kina unutar oba imaju svoje favorite sa kojima će najviše sarađivati i prioritetne ciljeve koje će pokušavati da zadovolje nauštrb konkurentskih interesa. To nas opet dovodi do zaključka da koncepti Međumorja i „16+1” u budućnosti mogu postati konkurentski, bez obzira što će deo zemalja formalno učestvovati u obe inicijative. Na kraju, već na samitu u Varšavi pojavile su se „prve pukotine” zbog oštre retorike pojedinih zemalja prema Rusiji. Međumorje se uobličava kao antiruska celina, to je cilj i SAD i pojedinih zemalja sa ovog geografskog prostora (Poljska, Rumunija, Estonija, Letonija, Litvanija), ali nije prioritetno za sve države koje u ovome učestvuju. Pojedini šefovi država ili vlada su vrlo jasno naglasili kako razlog njihovog učešća nije

produblјivanje sukoba sa Rusijom, već subregionalno okupljanje koje bi trebalo da pomogne bržoj realizaciji infrastrukturnih projekata (ovakvo stanovište dele Mađarska, Slovačka, u određenoj meri Češka i Bugarska). S jedne strane, time se značajno otupljuje (geo)politička dimenzija celokupne inicijative, pa se samim tim i ukazuje kako Međumorje može biti samo nekakva „labava” i „privremena” integracija. S druge strane, podstiču se „unutrašnja razmimoilaženja” usled kojih je ne samo nemoguće izgraditi „čvrstu integraciju” nego se dovodi u pitanje i realizacija već dogovorenih projekata.

Međumorje je koncept kojem nedostaje stabilan i dugoročan najmanji zajednički sadržalac, snažno podržan od strane SAD, ali na koji se sa izvesnom dozom nepoverenja gleda iz Berlina, Pariza i Pekinga, dok je u Moskvi anticipiran kao neprijateljski. Ova inicijativa ima mali broj prijatelja a veliki broj neprijatelja, spolja posmatrano, dok je iznutra ona još uvek „labava” i bez jasnih dugoročnih ciljeva. Ipak, i pored svih nepovoljnosti, za Republiku Srbiju je važno da dalja dešavanja u okviru reaktualizacije koncepta Međumorja pomno prati i da aktivno deluje. Projekti koji su do sada najavljeni u okviru Inicijative tri mora su konkurentski strateškim ciljevima i dugoročnim interesima Srbije. Takođe, geopolitička orijentacija celokupne Inicijative nije u saglasnosti sa geopolitičkim usmerenjem Srbije, njenim spoljnopolitičkim prioritetima i percepcijama ključnih izazova, rizika i pretnji. Ovakvo usmerenje Inicijative je nemoguće promeniti „iznutra” pristupanjem Međumorju i aktivnim učešćem u njegovim forumima, između ostalog, i zbog najbanalnijeg razloga: zato što Srbija ne ispunjava elementarni uslov pa je niko u taj savez i ne zove. Otuda je jedino moguće rešenje u suprotstavljanju ili minimalizaciji štete koja može biti proizvedena realizacijom projekata nepovoljnih po srpske interese. Drugi način amortizacije nepovoljnih efekata jeste intenziviranje saradnje sa partnerima na realizaciji projekata za koje je Srbija zainteresovana ili koji su već u toku (priključenje na „Turski tok”, učešće u „Posejdonu”, završetak Koridora X i VII, veći broj projekata unutar formata „16+1”), kako bi konkurentski projekti koji dolaze od Inicijative tri mora bili izlišni.

LITERATURA

- Ansley, Rachel, „Making the Three Seas Initiative a Priority for Trump”, *Atlantic Council*, May 3 2017, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/making-the-three-seas-initiative-a-priority-for-trump>
- Babel, Joseph, „Three Seas Initiative for Eastern Europe”, *The European Institute*, July 2017, <https://www.europeaninstitute.org/index.php/ei-blog/305-july-2017/2233-three-seas-initiative-for-eastern-europe-8-2>
- Cazzulani, Matteo, „Duda’s mission: recover Pilsudski’s Intermarium and Giedroyc’s commitment to Ukraine”, *Geostrategy*, 29 May 2015, <https://geostrategy.org.ua/en/komentari-ta-ocinki/item/800-misiya-dudi-povernennya-do-kontseptsiji>

-mizhmor%E2%80%99ya-yuzefa-pilsudskogo-ta-ideyi-ukrayinsko-polskoyi-spivpratsi-ezhi-gedroytsya

Dijanović, Davor, „Zahvaljujući Kolindi, Hrvatska nakon Tuđmana opet ima vanjsku politiku“, *Direktno*, 09.07.2017, <https://direktno.hr/kolumne/zahvaljujuci-kolindi-hrvatska-nakon-tudmana-opet-ima-vanjsku-politiku-91337/>

Garliński, Józef, „The Polish Underground State 1939-1945“, *Journal of Contemporary History*, Vol. 10, No. 2, April 1975, pp. 219-259.

Halecki, Oskar, *The Limits and Divisions of European History*, Sheed & Ward, London:New York 1950.

Kłoczowski, Jerzy, „Actualité des grandes traditions de la cohabitation et du dialogue des cultures en Europe du Centre-Est“, in: *L'héritage historique de la Res Publica de Plusieurs Nations*, Towarzystwo Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin, 2004.

Kornat, Marek, „The Polish Idea of ‘The Third Europe’ (1937-1938): A Realistic Concept or an Ex-Post Vision?“, *Acta Poloniae Historica*, No. 103, 2011, pp. 101-126.

Lukáč, Pavel, „Neznámy stredoeurópsky federalista“, *Historická revue*, 4/2000, r. XI, Bratislava, 2000, str. 14-15.

Makinder, Halford, *Demokratski ideali i stvarnost*, Metaphysica, Beograd, 2009.

Matwiejsuk, Wiesław, Mariusz Gorustowicz, „Strategia rozwoju infrastruktury komunikacyjnej w regionie północno-wschodniej Europy“, *Economy and Management*, No. 1/2011, 2011, str. 24-35.

Proroković, Dušan, „The Geographical Position of the Balkans in relation to the Energy security of continental Europe: one route for several gas pipeline project“, *Serbian Science Today*, Vol. 1, No. 1, 2016, str. 80-89.

Пророковић, Душан, „Геокономски аспекти кинеске концепције ОБОР и позиција Србије, Црне Горе и БиХ“, *Национални интерес*, XII, vol. 26, бр. 2/2016, str. 35-58.

Пророковић, Душан, Милорад Перовић, „Стратешки коридори и цевоводи и њихов утицај на геокономски положај балканских држава“, *Национални интерес*, X, vol. 18, бр. 3/2013, str. 105-133.

„The Joint Statement of The Three Seas Initiative“, Dubrovnik, 15. August 2016.

„The Three Seas Initiative: Central and Eastern Europe takes charge of its own destiny“, *Visegrad Post*, 28 AUG 2016, <https://visegradpost.com/en/2016/08/28/the-three-seas-initiative-central-and-eastern-europe-takes-charge-of-its-own-destiny/>

„Washington Returns to a Cold War Strategy“, *Stratfor*, Jan 27 2015, <https://worldview.stratfor.com/article/washington-returns-cold-war-strategy#axzz3PvfxlbLw>

REACTIVATION OF THE CONCEPT OF INTERMARIUM (MIĘDZYMORZE) AND THE POSITION OF SERBIA

Abstract: The concept of Intermarium was intensively considered during the first half of the 20th century. First of all by Polish politicians, but also by the institutions of Great Britain and the United States. The objective of connecting the countries between the Baltic, the Adriatic, and the Black Sea should have created a new balance of power in Europe and successfully defended the states in this geographical region from Germany in the west and Russia (the Soviet Union) in the east. Since 2015, we have been presenting the reactivation of this idea through the Three Seas Initiative. Serbia, although geographically belongs to Intermarium, is not part of this new integration, so it is necessary to analyze the overall position and possible implications. The article consists of five parts. The first is the introductory part, and it is a short description of the process of reactivation of the concept from 2015 to 2017. The second part presents the history of the development of the concept in the 20th century. The third part is dedicated to the Three Seas Initiative and the goals that the Central and Eastern European countries gather in the new alliance. The fourth part analyzes the position of Serbia in relation to the Three Seas Initiative, and the fifth is the final conclusions.

Key words: Intermarium, Three Seas Initiative, Central-Eastern Europe, Energy Security, Via Carpathia, Serbia.